

DRAUGAS

LITHUANIAN WORLD-WIDE NEWS

ANTRADIENIS–TUESDAY, LIEPOS–JULY 30, 2019 • Vol. CX NR. 88

Kaina 1.50 dol.

PERIODICALS

NEWSPAPER - DO NOT DELAY - Date Mailed 07-29-2019

ŠIAME NUMERYJE:

Išbandžiusi trisdešimt profesijų – 6 psl.

Pirmoji PLB stovykla pasaulio vaikams – 11 psl.

DRAUGAS
Mano laikraštis nuolatinis, patikimas, mus rišantis.

„Imkit mus – tik mūsų žemės nelieskit...“

Vilniaus oro uoste emociškai pasitikta ekspedicija „Misija Sibiras“

Ekspedicijos dalyviai sutikti kaip tikri didvyriai.

VITALIUS ZAIKAUSKAS

Šeštadienio popietę į Vilniaus oro uosto atvykimo salę nuo automobilių stovėjimo aikštelės, nuo autobusų stotelės srovėna trispalvės – iš Kazachstano persėdę Kijeve grįžta „Misija Sibiras“ ekspedicijos dalyviai. Jų pasitikti laukia nemažas būrys artimųjų, mylimųjų... Su gėlėmis, su vėliavomis.

Šiomet, kaip ir pernai, Rusijos ambasada misijos dalyviams vizų keliauti į Sibirą vėl neišdavė, dėl to buvo paruoštas atsarginis variantas – Kazachstanas. Ten taip pat yra daug lietuvių tremties ir kalinimo vietų.

16:40. Pranešama apie nusileidusį lėktuvą.

Dar keliolika minučių, ir pasirodo 18-osios „Misija Sibiras“ ekspedicijos dalyviai.

– 3 psl.

Prof. G. Subačiui rūpi lietuvių kalbos istorijos užkaboriai

Jau skelbėme, kad Švietimo, mokslo ir sporto ministerija penkiems išeivijoje gyvenantiems lietuviams skyrė premijas už tarptautinio lygio mokslo laimėjimus ir bendradarbiavimą su Lietuva. Du iš jų – Giedrius Subačius ir Rytis Prekeris gyvena ir dirba Jungtinėse Valstijose. Iškilminga mokslo premijų užsienio lietuviams teikimo ceremonija numatoma lapkričio 14–16 d. Kaune vyksiančio XVI pasaulio lietuvių mokslo ir kūrybos simpoziumo metu.

Mokslininką R. Prekerį „Draugas“ kalbino prieš savaitę (žr. liepos 23 d. numerį). Šiandien pristatome **prof. Giedrių Subačių**, Vilniaus universiteto (VU) absolventą, Lietuvių rašytinės kalbos istoriką, kuris daugiau nei du dešimtmečius dėsto University of Illinois Čikagoje (UIC), Lituaniistikos studijų katedroje, yra vadovavęs Lietuvių kalbos institutui, įsteigė ir leidžia mokslinį žurnalą „Archivum Lituanicum“. Profesorius mokslo premija apdovanojamas antrą kartą, šįkart – už dvi per pastarąjį dešimtmetį išleistas monografijas, kuriomis siekiama nagrinėti sociolingvistinę lietuvių autorių rašybos reikšmę.

– 4 psl.

Prof. Giedrius Subačius.

Jono Kuprio nuotr..

Ydos visad susitars tarp savęs – Honoré de Balzac

Prof. G. Subačiui rūpi lietuvių kalbos istorijos užkaboriai

Atkelta iš 1 psl.

Sveikindami Jus su apdovanojimu norime paklausti, kokį tikslą turėjote rašydamas savo pastarąsias knygas, kurios pelnė išskirtinio dėmesio?

Knyga „Lietuvių kalbos ekspertai Rusijos imperijos tarnyboje: Dmitrijus Kaširinas, Zacharijus Liackis, Andrius Poidėnas“ (Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2011) norėjau geriau suprasti ir atskleisti mechanizmus, kaip buvo gaminamos rusišku raidynu (kirilika) rengiamos lietuviškos knygos tuo metu, kai spausdinti knygas tradiciniu lotynišku alfabetu buvo draudžiama (1864–1904). Tarp skaitytojų, laukusių spausdinto žodžio, ir valdžios administratorių, siekusių diegti kirilikos rašmenis, buvo

prasto ekspertų darbo.

Naujausia mano knyga „Simono Daukanto Rygos ortografija (1827–1834) (Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2018) yra apie Daukanto rašybą, jo ortografinius ieškojimus, jo kalbos politiką. Daukantas garsėjo labai įvairia rašyba, galbūt buvo labiausiai varijavusios rašybos visoje lietuvių kalbos istorijoje autorius, ir būtent tai mane traukė. Iki šiol būdavo neretai pasakoma, kad Daukantas pats nežinojo, kaip ką rašyti, visko primaišė, prijaukė. Mano norėjosi perprasti paties Daukanto argumentus. Paaikšėjo, kad jo rašyba nebuvo tokia jau bet kaip bet kada jaukiama, kad jis tiesiog nuolat savo rašybą modifikavo, vis ieškojo tikslesnių, įdomesnių raiškos priemonių, net žaidė variantais, kartais es-

ti potencialios savarankiškos Lietuvos ateities modelio sugestija.

Kaip matote, man nuolat rūpi tam tikri lietuvių kalbos istorijos užkaboriai, ortografinės raiškos, modeliai, projektai, netapę pagrindiniu lietuvių kultūros vieškeliu, buvę svarbūs savo laiku, bet nelaimėję konkurencijos su kitais, sėkmingesniais modeliais ir dabar gerokai užmiršti – tiek kirilikos diegimas, tiek Daukanto ortografijos pastangos šiandien mums liudija, kokius dar kitus raštijos raidos variantus istorija siūlė lietuvių kalbai. Potencialių istorijos alternatyvų tyrimai.

Ar lituanistika Jūsų buvo atrasta iš karto – be ilgų ieškojimų ir svyravimų? Kas buvo Jūsų mokytojai, autoritetai?

Mano abu tėvai buvo lituanistai, didumą savo gyvenimo išdirbę „Šviesos“ leidykloje Kaune. Išivaizdavau, kad man patiktų tapti ar kalbos redaktoriumi (stilistu) ar vertėju – tai darbai, kuriuos dirbo tėvai. Todėl ir rinkausi studijuoti lituanistiką VU. O būdamas trečiame kurse, kai rašiau kursinį darbą pas prof. Vinčą Urbutį, pajutau, kaip gali būti įdomu tirti kalbą. Ir kai pasitaikė proga imtis mokslinio darbo, stoti į doktorantūrą (tada vadinosi aspirantūra) – ja mielai pasinaudojau, ir iki šiol savo pasirinkimu džiaugiuosi. Iš Lietuvos kalbininkų šiandien man labai trūksta prof. Alekso Girdenio, taip nelaukta išėjusio 2011 m. Mokslinis bendravimas su juo nepakeičiamas, kiekvienas elektroninis jo laiškas buvo paskatinimas tyrinėti toliau.

Žinome Jus kaip vieną iš tų, kurie priešinasi, kad lietuvių kalbos institucijos Lietuvoje tarnautų kaip represinis aparatas. Tikriausiai didžiuliai išėivių net nežino, kad Lietuvių kalbos komisija (ar inspekcija) už klaidas kalbėtojams ir rašytojams skiria baudas. Gal galėtumėte paaikškinti situaciją?

Įsiklausykite į savo žodžius: „represinis aparatas“. Kam dar Lietuvoje šiandien norisi represinio aparato, kad ir kalbai prižiūrėti? Na, nebent tiems, kurie tame aparate dirba, juo naudojami, patys yra „represuotojai“. Ar negali žmonės tiesiog kalbėti savo kalba, ja džiaugtis, o ne būti mokomi „klaidų“ sąrašų? Apskritai šiandien kalbos tyrinėjamos iš labai įvairių perspektyvų – iš biologinės (kaip viena iš smegenų funkcijų), iš sociologinės (kalba kaip bendravimo instrumentas), iš psichologinės (kalba kaip asmenybės raiška), nekalbant jau apie įvairiausių krypčių kalbotyras / lingvistikas. Šiandien aišku, kad kalba yra daug sudėtingesnis „aparatas“, negu kad „geras ar blogas žodis“. Kai Amerikos lietuviai paklausia, kodėl sakau žodžius *aspektas*, *reisas*, *fermeris*, o ne *požiūris*, *skrydis*, *ūkininkas*, atsakau, kad vartoju ir tuos, ir tuos, ir man dar pritrūksta daugiau. Sinonimai yra kalbos stiprybė, ir ne tiek svarbu, ar tai skolinimas, tarptautinis, ar iš seniau lietuvių kalboje buvęs žodis (jau nekalbu apie tai, kad tie žodžiai ne visada tą patį reiškia – *aspektas* yra daugiau negu *požiūris*, *reisas* gali būti ir autobuso, ne tik lėktuvo). Mokydamiesi gimtosios kalbos vaikai mokosi ir išmoksta ne tik žodžių, bet ir jų stilistikos, kur kada kokią kalbos formą (ne tik žodį) pasakyti tinka ar netinka.

Neseniai buvo panaikintas „Didžiųjų lietuvių kalbos klaidų sąrašas“, tai dabar net nežinau, ar inspekcija tebeišrašinėja baudų kvitus už tas klaidas. Bet ne tokių didelių, „vidutinio dydžio“ klaidų sąrašai liko, ir jie daug ilgesni už buvusį „didžiųjų“, tad iš esmės niekas nepasikeitė. Kalbos inspekcija tebe registruoja televizijos ir radijo „klaidas“, ypač kirčio, pavyzdžiui, naujausia registracija – „Kalbos klaidos, birželį pastebėtos televizijos laidose“ (<https://vki.lrv.lt/lt/naujienos/kalbos-klaidos-birzeli-pastebetos-televizijos-laidose-2>)

Ar apsimesama, ar ir manoma, kad kalba yra tokia plokščia, vos ne vienmatė? Gimtakalbiai kalbėtojai (neturiu galvoje užsieniečių, pramokusių lietuviškai) labai gerai jaučia kada kur kokį žodį vartoti galima, kada negalima, kartais tas savo jaučiamas ribas ir tyčia peržengia ypatingesniai efektui pasiekti. Atsimenu, prezidentas Algirdas Brazauskas kažkada viešai pasakė žodį *išdūrė* (reikšmė 'apgavo'), ir tada stilistiškai gana neutralioje kalboje jis nuskambėjo ypač netikėtai, kaip įkištas žemo registro, „negražus“ žodis – žurnalistai ir visuomenė tuoj jį pasigavo ir ėmė dažnai kaišioti, žinoma, juokais, į savo tekstus, tarsi apsimesdami, kad jis dabar jau jiems tinka stilistiškai. Bet kaip tik to žodžio sudažnėjimas rodo visuomenę gerai jaučiant kitokį jo stilistinį kodą, kad iš tiesų jis

Su UIC studentais A. Sinclair romano „Džiunglės“ kelias.

G. Subačiaus foto archyvo nuotrauka

dar vienas, kad ir nestoras, sluoksniš žmonių, tiesiogiai dirbusių su rengiamais spaudai rankraščiais, juos redagavusių, recenzavusių – tiesiog ekspertavusių. Tie ekspertai turėjo ir mokėti bent kažkiek lietuviškai, ir tarnauti Rusijos imperijai, vykdyti lietuvių kultūros politiką. Betiriant paaikšėjo, kad pirminiais kirilikos taikymo lietuvių kalbai etapais, gal apie du pirmuosius dešimtmečius buvo įvairių bandymų – rašyta ir tarmių mišiniais, ir dominuojamomis panevėžiškių patarmės formomis (jei bendrinė lietuvių kalba būtų buvusi suformuota ne lotyniškomis, o kirilinėmis raidėmis, tai panevėžiškių kalbėjimo ypatybės joje galėjo likti gana ryškios) – visų pirma dėl to, kad ekspertas Liackis gyveno Panevėžyje ir, pramokęs lietuviškai, ilgą laiką dėstė lietuvių kalbą Panevėžio mokytojų seminarijoje rusiškais raidėmis (1873–1895). Tačiau vėliau pastangos formuoti savitą rašto kalbą kirilikos abėcėle nuslopo, knygių rengėjai dažnai ėmė kirilinėmis raidėmis tiesiog perrašinėti suvalkiečių šnektų pagrindu benusistojančios rašomosios kalbos formas (suformuotas nelegaliai, platintas knygnešiu bei daraktoriu). Draudžiamoji rašomoji kalba lotyniškais rašmenimis „aplenkė“ oficialiai leidžiamą ir kartais skatinamą kirilinę lietuvišką raštiją ir tapo pavyzdžiu pastarajai. Tad dar gerokai prieš panaikint lotyniškų rašmenų draudimą jau išryškėjo artėjantis rašomosios kalbos formavimo rusiškais raidėmis fiasko. Išaiškėjo, kad bent pirmieji du lietuvių kalbos ekspertai – Kaširinas ir Liackis – buvo prasti ar apyprasčiai lietuvių kalbos mokėtojai, nors ekspertavo, nors administratoriai jais pasitikėjo. Tik 1893 m. Liackis apsiuokė visos Rusijos archeologijos suvažiavime Vilniuje – pradėjęs skaityti pranešimą apie etimologijas, pagrįstas lietuvių kalba, buvo nušvilptas, jam net neleista pabaigti. Apsižiūrėję administratoriai Liackį atleido iš seminarijos, bet apie 20 m. jis išbuvo pagrindinė ekspertinė lietuviškų kirilinių tekstų rengimo spaudai figūra. Imperija nerado kvalifikuotesnių žmonių, rezultatas buvo toks, kad net ir norintiems lietuviams skaityti kirilikos raidžių tekstus buvo keblu, nes juose nemažai klaidų, tarmių maišymo ir pan. Imperijos lietuvių kalbos kirilinio projekto žlugo net tik dėl lėšų trūkumo, ne tik dėl kunigų, knygnešių, daraktorių ir apskritai lietuvių inteligentų pasipriešinimo, bet ir dėl

tetiškai derindavo ilgas raides prie ilgų, trumpas – prie trumpų. Daukanto rašyba – ilgas abejonių, ieškojimų, atradimų ir praradimų kelias. Vienas iš Daukanto rašybos modifikavimo vektorių – iš dalies imti derinti Lietuvoje vartotą ortografiją prie Rytų Prūsijos lietuvių, jungti tas dvi kultūriškai skirtingas lietuvių rašto tradicijas.

Kita vertus, pagrindinis Daukanto tikslas nebuvo rašybą suvienodinti, jam daug labiau rūpėjo pa-

Giedrius Subačius

čios lietuvių kalbos iškėlimo faktas – daug svarbiau, kad rašyta lietuviškai, o kaip rašyta – antraeilis dalykas. Savo didžiausiu veikalu „Istorija žemaitiška“ (ir apskritai storiausiu kieno nors iki tol parašytu sekuliariu lietuvišku tekstu) Daukantas visų pirma skleidė žinią, kad Lietuvos lietuviška istorija esanti, ji egzistuoja, ji turi materialų pavidalą – vien iš tolo išvystas „Istorijos žemaitiškos“ foliantas galėjo tap-

daug kur netinkamas, kad jo įterpimas slepia pašaipą. Brazauskas nepakeitė to žodžio stilistinės vertės, jis netapo priimtinas neutraliam tekstui. Panašiai stilistiškai priimtinu net ir gana ekspresyvioje kalboje netapo ištiktukas *pyst*, nors kai kurie kalbininkai, kažkodėl visai „pamiršę“ jo konotacijas, ėmė viešai skelbti, kad *pyst* labai visur tinka, kaip koks *štai* ar *šit*. Bet visuomenė gerai jaučia, kad tas žodis nėra neutralus, kad jis artimai susijęs su lietuviškais keiksmažodžiais, kad jo stilistika ypač žemo stiliaus, gretima su nepriimtinausiais keiksmažodžiais. Ir todėl dabar Feisbuke dažnai tas žodis tychia kišamas juokais, labiausiai tam, kad parodytų kalbininkų prašovimą, norą reabilituoti tą panašų į keiksmažodžius žodį. Dėl tokios kalbininkų klaidos žodžio stilistinė vertė nepakito, visuomenė ir toliau nevertos to žodžio rimtesniuose kontekstuose, nebent pasišaiptydama iš kalbininkų. Atsimenu iš jaunystės pirmą vieno pradedančio poeto eilėraščio (į spaudą nepatekusio) eilutę: „Pyst ir atėjo pavasaris“. Ar kas nors šiandien pasakytų, kad stilistiškai toji eilutė tolygi „Štai ir atėjo pavasaris“?

Galima sakyti, kad okupacijos dešimtmečiais lituanistika sąlyginai klestėjo – ir tai vyko kaip pasipriešinimas svetimųjų priespaudai, iškilo garsių kalbininkų vardų, ypač buvo girdimi baltistai. Šiandien arba lituanistai nenori plačiau viešintis, arba didelių pasiekimų nėra? Kokia Jūsų nuomonė apie lituanistikos mokslus Lietuvoje šiandien žiūrint iš Amerikos?

Pasiekimų yra nemažų, ypač kalbos istorijos, kompiuterinės lingvistikos, sociolingvistikos, dialektologijos srityse, bet jų vardyti čia net nedrįstu pradėti, tam reikėtų skirti atskirus straipsnius. Jei visuomenė ne visus juos pastebi, tai neretai dėl to kalti ir patys kalbininkai, nepopuliarinantys savo tyrimų.

Bet yra ir inercijos. Pavyzdžiui, seniai paskelbtame „Vilniaus universiteto vyresnės kartos lituanistų kalbininkų pareiškime“ didžia blogybe laikoma tai, kad „platinamos antikodifikacinės nuotaikos“. Skamba kaip žinoma frazė iš KGB repertuaro: „plati-

namos antitarybinės nuotaikos“. Arba imama sakyti, kad kalba kinta per greitai, esą „natūrali kalbos raida turėtų būti labai lėta ir nepastebima“. Yra atskira sociolingvistikos sritis, tirianti aiškiau pastebimus arba „žemiau sąmonės lygio esančius“ (vartotojams nepastebimus) kitimus. Moderni kalbotyra tiria, bando išsiaiškinti, suprasti kalbos kaitą pagal įvairius parametrus, bet nenurodinėja, kokių tempu kalba turi kisti. Ir kas gali tą tempą pamatuoti?

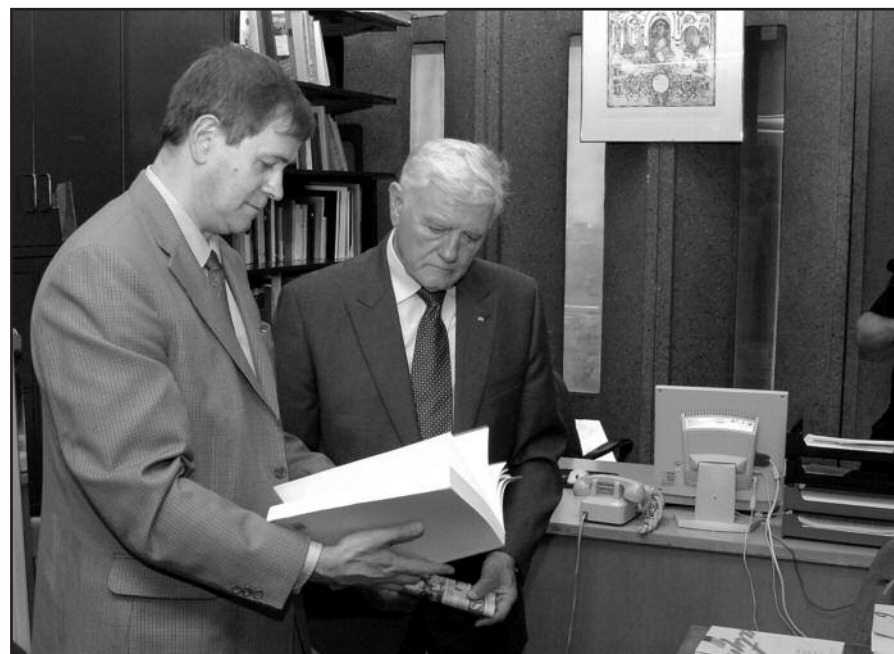
Vieni sako, kad lietuvių kalba labai žodinga, lyginant su kitomis kalbomis, kiti – atvirkščiai. Jūsų – specialisto – argumentai.

Žodžių yra labai daug, o jų reikšmių – dar daugiau. Didžiajame lietuvių kalbos žodyne (20 tomų) yra paskelbta apie 500 tūkstančių žodžių. Tik reikia žinoti, kad ten surinkti ir tarmių žodžiai (nevartojami bendrinėje kalboje), ir senųjų raštų žodžiai, galbūt irgi buvę tarminiai, šiandien pamiršti. Vidutinis žmogus vartoja gal keliasdešimt tūkstančių žodžių, visų kalbos žodžių nė vienas neprisireikia. Antra vertus, rašantiems žmonėms, ir rašantiems daug, nuolat trūksta žodžių tiksliau nusakyti savo mintį – kartais dėl to, kad tų tikslesnių žodžių ir nėra, o kartais – kad nepavyksta jų gerai parinkti.

Anglų kalbos išsamiajame žodyne irgi yra apie 500 tūkstančių žodžių. Bet prasmingiau gal būtų lyginti ne surinktų į žodynus žodžių skaičių, o kokių konkrečių žodingų autorių kalbą – toli gražu ne visi rašantys yra vienodai žodingi. Kas yra žodingiausias lietuvių kalbos autorius, kas anglų? Kas sukaičiuos ir palygins? Kai man stilistė braukia žodį *dominuoti* ir visur siūlo rašyti *vyrauti*, jaučiuosi mažėjančio žodingumo autoriumi.

Ar susimąstėte – kaip ilgai Žemėje skambės lietuviškas žodis, – Lietuvoje gyventojų mažėja, o išvykusių svetur palikuonys nutautėja?

Apie tai esu rašęs, pavyzdžiui, žurnaluose *Kultūros barai* („Lietuvių kalbos mirtis“, *KB* 5, 2013, 36–41) ir *Passport* („Pamatuoti kalbos pokyčius“, *Passport* 1, 2017, Vilnius, 272). Jei trum-

Su Prezidentu Valdu Adamkum Litanistinių studijų katedroje.

pai – tai artimiausiu metu lietuvių kalbai niekas negresia. Priešingai, iš maždaug 7 000 gyvųjų pasaulio kalbų lietuvių kalba patenka į gyvybingiausių, stipriausių kalbų pirmąjį šimtuką: kalbos stiprumą rodo jos vartojimas valdžios sferose, universitetuose, mokyklose, kariuomenėje, bažnyčiose ir tai, kad naujos kartos mokosi ją kaip gimtąją (pirmąją) kalbą. Bet niekas negali žinoti, kaip Lietuvoje bus kalbama po ilgesnio tarpo, sakykim, po 500 metų.

Išėjimas lietuviams, ypač atvykusieji iš Vokietijos DP stovyklų, kur buvo kuriama Mažoji Lietuva ir idealizuojama visa, kas lietuviška, kritikuoja Lietuvos lietuvius, kad mes vartojame daug kitų kalbų žodžių. Kokia Jūsų nuomonė apie vadinamuosius tarptautinius žodžius? Pvz., kai atsiranda naujų daiktų, reiškinų – ar verčiau ieškoti lietuviškų jų pavadinimų, ar lietuvininti kitų kalbų žodžius?

Skoliniai, ar jie vadinami tarptautiniais, ar nevadinami, yra sinonimai, o sinonimai stiprina kalbą. Jei kas sugalvoja pasiskolintam žodžiui naują jadarą, gerai, kiekvieno kalbėtojo teisė yra kurtis naujus žodžius, kaip tik jam patinka, o visuomenės teisė ir praktika – pasirinkti. Sudaromas nau-

jadaras, jis gali prigyti, gali ir ne; jei prigija, visuomenė gali primiršti skoliną žodį, o gali ir abu egzistuoti kartu, ir jų vartojimo kontekstai, stilistika, reikšmės niuansai paprastai nors šiek tiek skiriasi. Galų gale sinonimų turėjimas kalbą daro spalvingesnę, įdomesnę. Jei jau norime žodingos kalbos, tai galvokime apie „ir... ir...“ kategoriją, o ne „arba... arba...“

Na, ir naujausios žinios iš Lituanistinių studijų katedros UIC. Kokia katedros ateitis?

Katedra gyvuoja kaip gyvavusi – nuo 2007 m., kai buvo susiaurintos lituanistinės programos, iš principo mažai kas pasikeitė. Mudu su dr. Daiva Litvinskaite tebedėstome lituanistinius kursus: lietuvių kultūrą, lietuvių literatūrą, lietuvių kalbą, Europos bendrinių kalbų istoriją (lietuvių kalbos istorija yra to kurso dalis). Sustiprėjome tuo, kad Vilniaus universitetas pagal specialią programą jau keletą metų remia mūsų lituanistinę programą Čikagoje.

Dėkojame už atsakymus.

Kalbino Audronė V. Škiudaitė